

САН ЕСІМНІҢ ТҮРЛЕРІ

Айдын Муратбек қызы Заминова

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Гуманитар пәндер факультеті

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының студенті

Ғылыми жетекші: Гулжан Азизбековна Анарбекова

Аннотация: Әдіс - А. Байтұрсыновтың сөзімен айтқанда, кезекшіліктен шығатын нәрсе – әдістің жақсы, жаман болғаны жұмсалатын орнының керек қылуына қарай. Көрнекті педагогтер анықтаған оқыту әдістері күні бүгінге дейін қолданылып келеді.

Кілтті сөздер: ғылыми ізденіс, тілдік материал, фактілерімен дәлел, объекті, рөл.

Abstract: Method - A. In Baitursynov's words, what comes out of duty is whether the method is good or bad depending on the needs of the place where it is used. Teaching methods defined by outstanding teachers are used to this day.

Key words: scientific research, linguistic material, evidence with facts, object, role.

Өзгерсе, атаулары ғана жаңарып өзгерген болар, мазмұны жағынан педагогикаға бұрыннан белгілі болған әдістер қалды. Мұғалім мен оқушылардың тәжірибесінде әбден қалыпқа түскен, сыннан өткен әдістер мыналар:

- 1) мұғалімнің баяндау не түсіндіру әдісі;
- 2) әңгіме әдісі;
- 3) көрнекілік әдісі;
- 4) кітапты пайдалану әдісі;
- 5) жаттығу әдісі;
- 6) байқау әдісі;
- 7) грамматикалық талдау әдісі т. б.

Әдіс дегенді тек оқушымен ғана байланысты түсінбей, оның басты мазмұны ғылыми ізденістің өзіндік бір жолы екендігін танып, педагог ғалымдар дидактикадағы тиімді әдістерді саралап көрсетті. Мысалы, В. Оконь оқыту әдістерін былайша жіктейді:

- 1) репродуктивті сипатқа бағытталған танымдық қызметті қамтамасыз ететін әдістер тобы;
- 2) оқушылардың өз бетімен білім іздену әдістер тобы, яғни проблемалық әдістер, олар проблеманы шешу барысында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін ұштауға бағытталады;

- 3) оқушылардың көркем-эмоцириалдық белсенділігін дамытатын әдістер тобы;
- 4) оқушылардың меңгерген білімдерін өздері қоршаған ортаны тани түсуге қарай бағыттайтын практикалық әдістер тобы;

Оқыту әдістерінің бұл түрлері бір-бірімен тығыз бірлікте қаралады. Оқыту процесінде олар бір-бірімен сабақтасып келіп отырады, сондықтан да кейде олардың бір түрін екінші түрінен бөліп алып қарауға болмайды. Мәселен, байқау әдісі тілдік материалды мұғалім түсіндіргенде де, жаттығулар орындатқанда да, тағы басқа әдістерді қолданғанда, қатарласып, қабысып отырады. Енді қазақ тілі грамматикасынан оқушыларға білім мен дағды беруді қамтамасыз ететін жоғарыда аталған оқыту әдістерінің әрқайсысына Х. Арғынов еңбегін (Қазақ тілі синтаксисін оқыту методикасы) негізге ала отырып біразы педагогикаға ежелден аян. Солай бола тұрса да, мұғалімдердің арасынан оқыту әдістерін жете білмейтін, әдісті тәсілмен шатастыратын, логикалық әдістерді оқыту әдістері деп түсінетіндер жиі кездеседі. Сол себепті де оқыту әдістеріне арнайы тоқталған артық емес сияқты. Оқушыларға қазақ тілі грамматикасынан сапалы білім беруді қамтамасыз ететін оқыту әдістерінің ең негізгілерінің бірі - байқау әдісі. Мұның мәні бұрынғыға қарағанда қазір мектептің өмірімен байланысын нығайту, оқушылардың белсенділігін арттыру талап етілген кезде күшейе түсті. Грамматиканы оқытқанда, байқау әдісі жақсы нәтиже беру үшін, мұғалім оқушыларды байқауға дайындауы керек. Оқушыларды байқауға дайындау жұмысы мына мәселелерді қамтиды:

- 1) оқушылардың байқайтын нәрсесін аңғара алу үшін, оның өткен материалдардан теориялық білімінің болуы;
 - 2) кейде байқайтынына қатысы бар кейбір деректерді алдын ала білдіру;
 - 3) нені, не үшін байқау керектігін алдын ала ескерту. Сондықтан да мұғалім оқытудың байқау әдісіне қойылатын мына талаптарды білуге тиіс.
 1. Оқушылардың нені байқайтынын дұрыстап түсіндіру. Мәселен, мұғалім тақтаға меңгеріле байланысатын сөз тіркестеріне мысалдар жазғанда, меңгерудің қандай формада келетінін байқап отыр деп тапсырма береді. Немесе сонын көрнекі құралын тақтаға ілгенле, қызылмен.
 2. Байқағанда, оқушы назары алдымеп не нәрсеге, сонан кейін қайсысына аударылатынын айту, яғни байқаудың жоспары мен жүйесін үйрету.
 3. Байқаудың мақсатын және оның пайдасын таныту. Мәселен, сөз тіркестерін жазуда да, сөйлеуде де дұрыс қолдана білу үшін, оның мағынасы мен формаларын біліп
 4. Байқалғандарынан ненің басты, ненің қосымша фактор екенін аңғару.
 5. Байқалған фактілерінің негізінде дұрыс ой қорытындысын шығару.
 6. Ой қорытындысының дұрыстығын байқаған фактілерімен дәлелдеп беру.
- Байқау аз уақыттық та, көп уақыттық та болып келеді. Аз уақыттық байқау

сабақтың әр кезеңінде бола береді. Ал көп уақыттық байқау тіл сабағында қазір онша көп орын алмайды. Қазақ тілі грамматикасынан білім беруде ең тиімді байқау - аз уақыттық байқау. Байқаудың тым ұзаққа созылғаны (3-4 сағатта бір ғана объектіні байқау) оқушыларды жалықтырады. Соның салдарынан басқа сабақтарда олардың байқауға ықыласы болмайды. Сондықтан да грамматиканы оқытқанда, аз уақыттық байқау әдісі тиімді. Өз бетімен ізденіп білім алу әдістеріне мына әдістер жатқызылады:

- 1) дәстүрлі проблемалық әдіс;
- 2) кездейсоқтық әдіс;
- 3) ситуациялық әдіс;
- 4) оқушылардың сабақ бере білу әдісі;
- 5) дидактикалық ойын әдісі;
- 6) эвристикалық әдіс;

Дәстүрлі проблемалық әдістің құрылымы мынадай үлгіде келеді:

- 1) мұғалімнің проблемалық ситуация жасауы;
- 2) проблеманы жүйелеп таныстыру және оның шешімінің болжамын ұсынуы;
- 3) шешімнің болжамдарын тексеріп көруі;
- 4) алынған шешімдер мен нәтижелерді бір жүйеге түсіріп, оларды қолдану жолдарын анықтау.

Кездейсоқтық әдістің ершелігі сонда - оқушыларға белгілі бір мазмұндағы мәлімет беріліп, соның себебін анықтау тапсырылады. Себебін анықтау барысында оқушыларда қандай да бір сұрақтар туындайды. Ал мұғалім сол сұрақтарға жауап беруі тиіс болады. Мұғалім мен оқушылардың бірлескен қызметі барысында, сабақтың тақырыбында кездейсоқтық, яғни белгілі бір нәтиженің шығу көзі іздестіріліп, басты ойлар анықталады. Шешімі бірнешеу болуы мүмкін, бірақ оқушылардың өзара талқылауы мен келісімі нәтижесінде соның біреуі қабылданады. Бұл жерде оқушылардың танымдық белсенділігі ғана рөл атқармайды, сонымен бірге мұғалімнің де қатысуының үлкен мәні бар.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақ Энциклопедиясы, 7 том
2. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі — Алматы. «Сөздік-Словарь», 2005 жыл. ISBN 9965-409-88-9
3. Оразов М. Көмекші сөздер. 1-2 кітап. Ташкент.1997.